

שרה אשת חיל

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: (בראשית כג א).¹

אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה: (משלי לא ז).²

מדרש תנחומא פרשת חיי שרה סימן ד³

זה שאומר הכתוב: "אשת חיל עטרת בעלה" (משלי יב ד) - זה אברהם שהיה מקונן על שרה. מה כתיב למעלה

מן הענין? "ותמת שרה", התחיל אברהם לבכות עליה ולומר: אשת חיל מי ימצא?⁴

[אשת חיל מי ימצא, זו שרה, דכתיב בה: "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את". "ורחוק מפנינים מכרה" -

שבת ממרחק, שנאמר: "קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי" (ישעיהו מו יא).⁵

בטח בה לב בעלה - אימתי? בשעה שאמר לה: אמרי נא אחותי את,⁶

גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה - שנאמר: ולאברם היטיב בעבורה (בראשית יב טז),⁷

דרשה צמר ופשתים - בין יצחק לישמעאל, שאמרה: גרש האמה הזאת ואת בנה,⁸

היתה כאניות סוחר - ותוקח האשה בית פרעה. ועוד: וישלח אבימלך,⁹

¹ פרשת חיי שרה עוסקת במותה של שרה וקבורתה ונראה שבחירת שם זה לפרשה אינו סתם ציטוט מהפסוק, כי אם דוגמא וסמל לבחירה בלשון חיים ולא מוות, טוב ולא רע, טהור ולא טמא (ראה תחילת מסכת פסחים בתלמוד הבבלי) וחיזוק אם לא מקור לכינוי של בית עלמין כ"בית החיים" ולאמרה: "צדיקים במותם נקראים חיים" (ברכות יח א) ועוד כ"ב.

² ובמשלי פרק יב פסוק ד: "אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה", פסוק שאת חלקו הראשון לפחות יקשר המדרש עם אשת חיל שבפרק לא החותם את ספר משלי ואת שניהם עם שרה. וכאן האב והאם שואלים את הבן והבת המסובים לשולחן שבת (בקטון החל ובגדול פלה): איפה עוד כתוב בתנ"ך "אשת חיל"? על מי נאמר ביטוי זה והפעם על אישיות קונקרטיית? וזה כבר רמז עבה.

³ מדרש זה, הדורש את מזמור אשת חיל על שרה, מופיע במספר מקורות. אנו שמנו את תנחומא הנדפס (הרגיל, ורשא) כטופס הראשי ועליו נעיר מהמקורות האחרים (קדומים יותר, מאוחרים יותר) אשר הם: תנחומא בובר חיי שרה סימן ג, אגדת בראשית פרק לד א וילקוט שמעוני משלי רמז תתקסד, כפי אשר תשיג ידיו וזמננו. ראה גם מדרש תהלים (בובר) מזמור קיב הקובע: "ואף המזמור אשת חיל נאמר על שרה אשתו מאל"ף ועד ת"ו, שנאמר: אשה יראת ה' היא תתהלל (משלי לא ל)", אבל אין הוא מפרט פסוק אחר פסוק. ראה עוד מדרש הגדול שמחלק את עשרים ושניים פסוקי השבח לאשת חיל, שערוכים עפ"י סדר אותיות האל"ף-ב"ת, בין עשרים ושתיים נשים צדקניות ששיבחן שלמה (אחרי אלף נשותיו...). ושרה מקבלת שם את הפסוק: "בטח בה לב בעלה" שנראה להלן.

⁴ ובמקבילה בתנחומא בובר שהזכרנו בהערה הקודמת כאחד ממקורותינו הנוסח הוא: "זה שאמר הכתוב: אשת חיל מי ימצא ... התחיל בוכה ומספיד, ואמר: אימתי יש לי ליטול כיוצא בך?". ובמקבילה באגדת בראשית לד א כ"ל: "אמרו לו אתמול היית שולט בכל העולם ... ועכשיו אתה אומר גר ותושב אנכי עמכם? אמר להם: ומה אעשה שמתה אשתי!". ראה מאמר חכמים בגמרא סנהדרין כב ע"ב: "אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה", שעיקר הצער והכאב ותחושת האבדן הוא בין בני הזוג (שטיינזלץ שם). ולגבי אברהם, ראה בראשית רבה מז א: "כתיב (משלי יב): אשת חיל עטרת בעלה, אמר רבי אחא: בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה" (בקורת על אברהם?). פתיחה קצרה זו, של אברהם שמתאבל על אשתו, היא עצמה נושא שניתן להרחיב בו מאד ואולי ראוי לדרך בפני עצמו, אך הפעם נמשיך באשת חיל היא שרה. אחרי מותה מקונן אברהם: "אשת חיל מי ימצא" ואנו ב"ה עושים זאת על החיים, בכל ליל שבת, אולי כמשקל נגד לאברהם שהכיר באשת חיל שלו (עפ"י המדרש) רק לאחר שחסרה לו. (כמו שהכיר ביופייה רק בעת שהגיעו למצרים). ראה פירוש ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק בראשית פרשת חיי שרה שמחבר את אשת חיל שאנו אומרים כל ליל שבת עם שרה ואומר: "שרה שהיתה אם ראשונה לכל ישראל נדרש עליה כל אשת חיל".

⁵ קטע זה, שהוא קצת יותר אופטימי, הוספנו מהניסוח בתנחומא בובר וילקוט שמעוני (ראה הערה 3), פה אברהם מכיר ביופייה של שרה עוד בחייה ובכך שהלכה איתו לאורך כל מסעותיו. ובבראשית רבה מה א מפרש: "מהו מקרה? זה עיבורה", היינו שאברהם גם מכיר בצערה של שרה שלא זכתה להיריון מנישואיה איתו שנים רבות. וכבר רמזנו בשבת שעברה, בדברינו [כאשר התעו אותי אלהים](#), שאפשר שהעקרונות היא תוצאת הטלטולים והמסעות. רש"י בראשית יב ב (עפ"י המדרש): "...לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים: ממעטת פריה ורביה, וממעטת את הממון, וממעטת את השם".

⁶ פעמיים שם אברהם מבטחו בשרה שלא תגלה שהם איש ואשה נשואים, פעם אצל פרעה ופעם אצל אבימלך. ומזלו דווקא שנועד להם שהם בעל ואישה ונהגו בו ביושר ובעושר. ראה הדרשה במקבילה בתנחומא בובר: "בטח בה לב בעלה, זו שרה, שנאמר: אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך (בראשית יב יג). ושלל לא יחסר, זה אברהם אבינו, שנאמר: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראשית יג ב)". האם זהו "בטח בה לב בעלה" שאמר שהיא אחותו והוא אחיה והיא לא הכחישה?

⁷ שוב השלמנו עפ"י המקורות המקבילים (בתנחומא הנדפס המשפט קטוע), אבל ההטבה שקבל אברהם, בזכות שרה, מפרעה מלך מצרים, היא אולי רק חלק קטן מ"גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה". ואולי יש כאן צמצום מכוון עקב גירוש ישמעאל שעליו אי אפשר לומר ששרה עטרה רק טוב ולא רע כל ימי חייה עם אברהם.

⁸ הדרשן משתמש במצוות התורה של איסור כלאיים, הפרדה בין צמר ופשתים, באופן סימבולי לתיאור ההפרדה ששרה דרשה מאברהם לעשות בין ישמעאל ליצחק. כאילו אומר: שרה דרשה שיפריד בין צמר ופשתים שהוא כמובן הפך פשט הפסוק. ובמקבילה באגדת בראשית דורש כלאיים ממש: "דרשה צמר ופשתים, שאף היא הייתה מקיימת את המצות כאברהם".

⁹ דרשה זו נראית על פניה תמוהה ולא ברורה. ראה לעומתה הדרשה בתנחומא בובר: "היתה כאניות סוחר - שהיתה מטלטלת ממקום למקום וממדינה למדינה, כספינה הזאת ההולכת ממקום למקום בים". ובדומה לכך גם בילקוט שמעוני. ובאגדת בראשית: "היתה כאניות סוחר, שהיתה בעבר הנהר ובאת לה לארץ כנען". אבל במחשבה שנייה, אפשר שהדרשה בתנחומא הנדפס לעיל, זו התמוהה, היא אולי החריפה מכולם שהאשה היא ככלי סוחר.

ותקם בעוד לילה - אימתי? וישכם אברהם בבקר,¹⁰

[ותתן טרף לביתה - ויקח לחם וחמת מים],¹¹

זממה שדה ותקחהו - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה, שנאמר: ואחרי כן קבר אברהם את שרה,¹²

חגרה בעוז מותניה - אימתי? כשבאו המלאכים, שנאמר: וימהר אברהם האהלה אל שרה וגו',¹³

טעמה כי טוב סחרה - כשבאו עליהם המלכים, דכתיב: ויחלק עליהם לילה,¹⁴

ידיה שלחה בכישור - שהיתה נותנת מאכל לעוברים ושבים,¹⁵

כפה פרשה לעני - שהיתה נותנת צדקות ומלבשת ערומים,¹⁶

לא תירא לביתה משלג - מגיהינום. למה? כי כל ביתה לבוש שָׁנִים - שָׁנִים: שבת ומילה,¹⁷

מרבדים עשתה לה - אלו בגדי כהונה,¹⁸

מפרי כפיה נטעה כרם - זה ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל,¹⁹

¹⁰ ובתנחומא בובר הוא ממשיך לדרוש גם את החלק השני של הפסוק: "ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה" שלשרה היה גם חלק בקיום מצוות המילה שנקראת "חוק". אולי משום שאברהם נמלך בשרה על המילה וקיבל את ברכתה (ראה איך נמלך בענר אשכול ומרמא, בראשית רבה מא יג). אבל בעקידה, יצא אברהם בחשכת הבוקר שמא תעכב אותו שרה. השווה מדרש זה עם מדרש תנחומא בפרשת וירא סימן כב המספר איך אברהם מוכר לשרה את הסיפור שהוא הולך עם יצחק למקום "ששם מחנכין את הנערים" והיא נותנת לו את ברכתה: "אמרה לו: לך לשלום". אבל בבוקר: "וישכם אברהם בבוקר למה בבוקר? אמר שרה תחזור בדיבורה ולא תניחני. אקום בהשכמה קודם שתקום היא". ועפ"י פשט הפסוקים בכלל לא נמלך בה ולא גילה לה שהוא הולך לעקוד את יצחק. אבל עפ"י מדרש זה, לב של אמא אי אפשר לגנוב ולרמות. שרה שחשה שמשוהו לא-רגיל קורה כאן, הקדימה להשכים מבעוד לילה וצפתה בשקט מהדהד באברהם ובנה יחידה ההולכים לאי שם. האם אברהם שאומר כאן: "ותקום בעוד לילה", מגלה (הכל עפ"י המדרש כמובן) שהוא ידע שהיא ידעה וצפתה במתרחש?

¹¹ קטע זה העתקנו מהילקוט שמעוני שאולי משמר מדרש שלא מצאנו בשום מקור אחר. שרה מעורבת גם ביציאת הגד ושמעאל בחשכת הבוקר ומסייעת לצייד אותם בצידה לדרך. לטוב ולרע.

¹² ובתנחומא בובר: "זממה שדה ותקחהו, שעד שהיא בחיים זממה ליטול את מערת המכפלה. ותקחהו - שהרי נקברה בה". שרה היא שתכננה לקנות את שדה המכפלה עוד בחייה; וסופה שנקברה שם, מוכיח על ראשיתה של תהליך הקנייה ומקיים את "ותקחהו". האם התעקשותו של שדה אברהם לקנות את מערכת המכפלה, בכל מחיר אשר יושת עליו, היה בבחינת למלא את משאלתה של שרה? להשלים את מה שהתחילה ולא זכתה לסיים? לקיים את דברי המת? כך או כך, ראה במדרשים המשלימים על החצי השני של הפסוק "מפרי כפיה נטעה כרם" שלשרה יש גם חלק בנטיעת אשל אברהם ובמיסוד עם ישראל - "כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה ז)". ובפרקי דרבי אליעזר (היגר) פרק לה מצאנו שהקשר עם מערת המכפלה התחיל עוד בביקור המלאכים, כאשר בן הבקר שאברהם ייעד לסעודתם "ברח ונכנס למערת המכפלה ונכנס אברהם אחריו ומצא שם אדם הראשון". וזה עניין אחר הנוגע לחשיבות המערה. ראה דברינו קניית מערת המכפלה.

¹³ ובילקוט שמעוני: "חגרה בעוז מותניה ותאמץ זרועותיה כשבאו המלאכים לבשרה, מיד חגרה בעוז מותניה שאמר לה אברהם: מהרי של ששאים". ולמילה חגרה יש משמעות לא רק של סינו במטבח, אלא של מי שעומד בעוז כנגד מישהו אחר כיוצא לקרב, גם בינו לבינה. ראה התיאור על רות שחגרה מותניה כזכר אל מול בעז (רות רבה ז ב) וסביב עניין הסוטה יש גם הרבה "חגרה" אמנם לשלילה ולא נאריך בזה כאן.

¹⁴ ששרה סייעה במלחמת אברהם להצלת לוט כנגד ארבעת מלכי הצפון? ראה אגדת בראשית שחוזר לענייני הרכוש והממון שאברהם קיבל בזכות (בסבל) שרה: "טעמה כי טוב סחרה, ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף וגו' (בראשית כ טז)". אבל נראה שתנחומא בובר וילקוט שמעוני בעקבותיו שדורשים את הפסוק כולו: "טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה", משמרים את הגרסה הנכונה: "טעמה כי טוב סחרה - ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה (בראשית כא ז). לא יכבה בלילה נרה - אימתי? ויחלק עליהם לילה (בראשית יד טו)". סחרה הוא דיבורה. טוב סחרה - יפה דברה שרה. ובלילה נשאה ערה על מנת לסייע לאברהם לצאת עם שחר למלחמתו להצלת לוט. ראה הערה 10 לעיל.

¹⁵ דרשה זו איננה מובנת שהרי כישור הוא כלי הקשור למלאכת הטוויה או האריגה והוא מקביל ל"פלך" שבחצי השני של הפסוק: "וכפיה תמכו פלך". שניהם, אגב, מתאימים יותר לשורה הבאה: שהייתה שרה מלבישה ערומים. ואפשר שהתערבבו הדרשות ואולי לכישור יש משמעות נוספת, עכ"פ ראה במקבילה באגדת בראשית: "ידיה שלחה בכישור וגו'. גרש האמה הזאת (בראשית כא ז). הכישור, הוא המקל עליו כרוכים חוטי הצמר או הפשתן הנטווים, יכול בהחלט לשמש גם כנבוט רציני!

¹⁶ ובמדרשים הדורשים את כ"ב הפסוקים של אשת חיל על כ"ב נשים שונות במקרא, נדרש פסוק זה על האלמנה הצרפית מצידון שכללה את אליהו בלחם ובמים בשנות הבצורת שהוא עצמו גזר על ישראל. (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקסד ואחרים).

¹⁷ בזכות שתי המצוות: שבת ומילה. ראה הרחבת כל הדרשה במקבילה בתנחומא בובר (ובילקוט"ש): "לא תירא לביתה משלג, אימתי? כשהראה לו הקב"ה גיהינום, בישרה שאין אחד מבניה יורד לתוכו, שנאמר: והנה תנור עשן ולפיד אש (בראשית טו ז). למה? לפי שהם מקיימים שני דברים: כי כל ביתה לבוש שנים, אלו שבת ומילה". אברהם רואה את החיזיון הגדול והקשה של ברית בין הבתרים ובו גלות מצרים, ואילו שרה מבושרת בה בשעה שלא תירא לביתה משלג (הוא גיהינום, עפ"י תהלים קמח ז?) כי כל ביתה לבוש שנים, מקיימים שבת ומילה. נראה שבדרך אגב משלב כאן המדרש את קיום השבת אצל אברהם, דבר שנעלם במקרא. בכל ספר בראשית אין אזכור של "שבת". המדרשים מנסים לייחס את השבת לאבות. ראה דברינו מי ומתי נתן לנו את השבת בפרשת בשלח. ונראה שאחרי כל זה, כדאי לעיין במפרשי המקרא להבין את פשט הפסוק, כמו אולי גם פסוקים אחרים שדרשנו עד כה ושנדרש להלן.

¹⁸ ושוב בתנחומא בובר ההרחבה: "מרבדים עשתה לה, אימתי? כשאמרו לו איה שרה אשתך (בראשית יח ט), אמר לה: מבושרת את שאת יולדת, ומהם יוצאים כהנים גדולים שמשמשין באהל מועד. שש וארגמן לבושה, שנאמר: תכלת וארגמן וגו' (שמות כח ו)". ולפי שאברהם ושרה הם לא רק אבות עם ישראל אלא גם של כל הגרים העתידיים להסתפח אל נחלת ה', הדברים נכונים גם לגרים "שעתידיים גרים להיות כהנים משרתים בבית המקדש ... לפי שבנותיהן נישאות לכהונה", היינו הנכד של הגר יכול להיות כהן גדול. ראה שמות רבה יט ד וכן בראשית רבה ע ה. דברינו הגר שביקש להיות כהן גדול.

¹⁹ פסוק זה השתרבב כאן בטעות ומקומו בפסוק המתחיל באות ז"ן: "זממה שדה ותקחהו" שחציו השני הוא "מפרי כפיה נטעה כרם" וכבר שם, בהערה 12 לעיל ראינו את כרם ה' צבאות בית ישראל. שרה היא אם האומה.

נודע בשערים בעלה - כשבקש מבני חת תנו לי אחוזת קבר,²⁰
 סדין עשתה - זו המילה, שנאמר: סוד ה' ליראיו (תהלים כה),²¹
 עוז והדר לבושה - אלו ענני כבוד שהיו מקיפין את האהל שלה,²²
 פיה פתחה בחכמה - אימתי? בשעה שאמרה לו: בוא נא אל שפחתי (בראשית טז),²³
 צופיה הליכות ביתה - שבכל יום היתה מצפה אימתי יחזרו המלאכים שבישרוה: שוב אשוב אליך כעת חיה
 ולשרה בן (בראשית יח),²⁴
 קמו בניה ויאשרוה - ותאמר מי מלל לאברהם,²⁵
 רבות בנות עשו חיל - אלו העכו"ם,²⁶ ואת עלית על כולנה - שנאמר (ישעיה נא): הביטו אל אברהם אביכם ואל
 שרה תחוללכם,²⁷
 [שקר החן והבל היופי ...],²⁸

²⁰ שבני חת אומרים לו: "נשיא אלהים אתה בתוכנו". בזכות מותה של שרה, נהגו בני חת כבוד באברהם. ראה שוב המקבילה בתנחומא בובר: "נודע בשערים בעלה, כשמתה שרה קפצה זקנה על אברהם ונקרא זקן, שנאמר: שמעני אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראשית כג ו); הוי: נודע בשערים בעלה; מיד כשבתו עם זקני ארץ הזקין, לכך נאמר ואברהם זקן". אבל בבראשית רבה מב ה נראה שכבוד גדול עשו לאברהם עוד בחייו. ומי עשה? הסודימים: "עמק שוה ... ששם השוה כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים: שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו. אמרו לו: מלך אתה עלינו, נשיא אתה עלינו, אלוה אתה עלינו. אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו". ראה איך המדרש מעתיק את דברי אנשי חת בפרשתנו ושם בפייה של אנשי סודם בפרשת לך לך.

²¹ מכאן ואילך אין לנו יותר מקבילות ונשארו עם תנחומא הנדפס לבדו, להשלמת שבחי אשת חיל והקשר לשרה. ולא זכינו להבין את הקשר בין סדין ובין סוד, אולי זה רק משחק של צלילי המילים והקשר הענייני הוא המילה שבעשייתה צריכה לסדין; ומשמעותה, בפרט כנגד כל המקטרגים, הוא סוד ה' ליראיו ולמייחלים לחסדו (ראה בראשית רבה מט ב, תנחומא לך לך יט). והרוצה להרחיב עוד יעיין בגמרא פסחים נ ב לגבי שכר אשה עובדת שאם היא מייצרת חוטים וחומרי גלם לאחרים שיתפרו בגדים, אין בזה סימן ברכה. אבל אם היא תופרת בגדים ויוצרת מוצר מוגמר, יש בזה ברכה. ודבר זה נלמד מהפסוק שלנו: "סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני" (כנעני הוא רוקל). ואולי גם בימינו שחרדים וחרדיות נכנסים למעגל העבודה, אין זו ברכה גדולה לתכנת ולבצע בדיקת עבור מוצרי תוכנה של אחרים, לפי שהשכר הוא לפי שעה או שורת קוד. עדיף ליצור מוצרי תוכנה, לבוא עם רעיונות למוצרים שאותם ניתן למכור במחיר הרבה יותר גבוה, מחיר שאינו מגלם רק שכר שעת עבודה, אלא גם IP. ולא באנו לייעץ כאן או להסיח את דעת שואבי המים מקדושת השבת לעובדין דחול (ראה שבת קנ ע"א על לימוד אומנות בשבת), רק להראות כיצד חכמת חיים בת אלפי שנים, נכונה גם היום.

²² דרשות רבות נאמרו על הפסוק: "עוז והדר לבושה": שכר, תורה ועוד, בעיקר בהקשר עם "ותשחק ליום אחרון" שהוא כמובן יום המיתה. אבל אנחנו רוצים לדרוש את העוז וההדר סביב האוהל המסמל את הקשר הברור שבפרשתנו בין שרה ורבקה ממשיכתה. והקשר של שתייהן אל יצחק, זו אמו וזו אשתו, כמתואר במדרש בראשית רבה ס טז: "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו - כל הימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אוהלה. כיון שמתה, פסק אותו ענן. וכיון שבאה רבקה, חזר אותו ענן. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרוחה. וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הרוחה. וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרוחה. וכל הימים שהיתה שרה קיימת, הייתה ברכה משולחת בעיסה. וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הברכה. וכיון שבאה רבקה, חזרה. כל הימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת. וכיון שמתה, פסק אותו הנר. וכיון שבאה רבקה, חזר. וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו, קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה, מיד: ויביאה יצחק האהלה שרה אמו".

²³ גם על פסוק זה יש דרשות רבות, החל מבני ישראל שהשכילו לומר שירה על הים (שמות רבה כג ד), דרך לימוד תורה לשמה (סוכה מט ע"ב) וכלה שפסוק זה נדרש על האשה החכמה מאבל בית מעכה שהתווכחה עם יואב והצילה את העיר בה הסתתר שבע בן בכרי (שמואל ב פרק כ, מדרש משלי לא מה). אבל אנחנו רוצים להשאיר את מדרש תנחומא זה, שהוא כנראה יחיד ואין לו מקבילות, כמות שהוא. חכמתה של שרה שידעה לראע להתגבר על כאב עקרותה לטובת אברהם ואולי גם שימרה בכך את נישואיה עם אברהם כפי שהערנו בדברינו [גירוש הגר וישמעאל](#) (ואח"כ קרה מה שקרה).

²⁴ ראה בראשית רבה מה ז על המלאך שדיבר עם הגר: "א"ר יצחק (משלי לא): צופיה הליכות ביתה, בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו והיתה רגילה לראות בהם". צופים הם נביאים (מגילה יד ע"א). ובמדרש תנחומא (בובר) סימן כ: "שהיו המלאכים מצויין בביתו של אברהם, שנאמר צופיה הליכות ביתה (משלי לא כז) שהיו הולכי ביתו של אברהם מלאכים". והגדיל מכולם מדרש שמות רבה א א שקובע שאברהם היה טפל (משני) לשרה בנביאות. ושרה (וגם הגר) צפתה במלאכים שבאו לבית אברהם כבבני אדם רגילים. ועל זה אומר רבי חייא בבראשית רבה שם: "טובה ציפורנס של אבות ולא כריסם של בנים". אבל אנחנו שוב מבקשים להשאיר את מדרש תנחומא זה, כמות שהוא: שרה מצפה שהמלאכים ישובו ויבואו "למועד הזה כעת חיה" כפי שהבטיחו, לחגוג עמה את הולדת יצחק בנה. הבטחתם לבוא, אז למה לא באתם? שאלה טובה, למי יש תשובה?

²⁵ דרשה זו לא ירדנו לסופה ואולי סוף הפסוק: "בעלה ויהללה" יסייע שהוא מהלל אותה והיא מהללת אותו: מי מלל לאברהם - כנגד בעלה ויהללה. ועכ"פ, מי כאן הבנים שקמו ואשרו את שרה? האם הייתה ציפייה לכך שיצחק הוא רק ההתחלה ויבוא המשך?

²⁶ גם דרשה זו נסתרה מאתנו ואולי הוא קשורה לדרשה הסמוכה שהיא החצי השני של הפסוק, ולשם יצירת הנגדה עם "את עלית על כולנה". נכון, בנות הגויים עושות חיל, אבל את עלית ... ואולי הדברים קשורים שוב בהיות שרה ואברהם הוריהם של כל הגרים לעתיד לבוא. ראה מדרש משלי (בובר) פרשה לא: "רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה. זו רות המואביה, שנכנסה תחת כנפי השכינה". ובכך הגענו אל התשובה לשאלה שבהערה 2, אם גם נפתרה.

²⁷ נראה שכאן הדרשן מתחיל לסכם את דרשתו, כפי שנראה גם בשורה הבאה. האבות נחשבים להרים והאמהות לגבעות ושניהם לצורים שמהם נחצבה האומה. ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת בלק ככה א בברכת בלעם: "כי מראש צורים אראנו, אמר רבי נחמיה: אין מראש צורים אלה אבות העולם, שנאמר (ישעיה נא): הביטו אל צור חוצבתם ואל שרה תחוללכם. ואומר (שם): הביטו אל אברהם אביכם".

²⁸ פסוק זה לא נמצא במדרש ואנו הוספנוהו, רק כדי להצביע על חסרונו ולנסות למצוא הסבר לכך. אם זו השמטת המעתיקים והמלבה"דים לאורך הדורות (ראה המקבילה בתנחומא בובר שנעצרת באות נו"ן), או שזו השמטה במקור והדרשן שפתח ביופיה של שרה: "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", מתקשה לדרוש פסוק זה על שרה? ראה גם גמרא מגילה טו ע"א ששרה היא את מארבע הנשים היפיות שהיו בעולם. ראה שם מי השלוש האחרות.

תנו לה מפרי ידיה – שנאמר: ויהיו חיי שרה,²⁹
 וכיון שמתה, קפצה זקנה על אברהם, מה כתיב אחריו? "ואברהם זקן בא בימים".³⁰

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: דרשנו את פרק לא החותם את ספר משלי עפ"י המדרשים שקושרים אותו, רובו ככולו, לשרה. ראה בהשוואה את הדרשות על הפרק במדרש משלי (בובר) שפותח בשרה וסוקר את מרב הנשים הבולטות בתנ"ך: "בטח בה לב בעלה - זו שרה אמנו ... גמלתהו טוב ולא רע - זו רבקה אמנו ... דרשה צמר ופשתים - זו לאה אמנו ... היתה כאניות סוחר - זו רחל אמנו ... ותקם בעוד לילה - זו בתיה בת פרעה ... זממה שדה ותקחהו - זו היא יוכבד ... חגרה בעז מתניה - זו מרים ... טעמה כי טוב סחרה - זו חנה ... ידיה שלחה בכישור - זו יעל ... כפה פרשה לעני - זו אשה אלמנה הצרפית, שכלכלה לאליהו בלחם ובמים". ועוד שם: רחב, בת שבע, מיכל, אמו של שמשון, אלישבע, האשה החכמה מאבל מעכה, אשתו של עובדיה, האשה השונמית. והוא חותם במי שעלתה על כולנה: "רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה - זו רות המואביה, שנכנסה תחת כנפי השכינה".
 וכבר זכינו להרחיב במדרש זה בדברינו [אשת חיל מי ימצא](#) במגילת רות.

²⁹ מהאות ר"ש: "רבות בנות עשו חיל" ואילך (עד סוף הפרק), היינו מצפים לשמוע מילים יותר חמות של אברהם הנפרד משרה. באות קו"ף: "קמו בניה ויהללוה", שרה מהללת לאברהם (ראה הערה 25) ומשם ואילך יכולנו לצפות מאברהם שיחזור ויהלל גם הוא אותה, בפרט כשהוא נפרד ממנה וסופד לה: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה". אבל אין זו דרכו של המדרש לצייר דיאלוג אישי בין אברהם לשרה, או הספד מרגש, רק לדרוש מוסר והשכל לדורות הבאים. וכך גם הפסוק המסיים: "תנו לה מפרי ידיה" שפשוט מסכם את חיי שרה ומה שיש ללמוד ממנה.

³⁰ המדרש אמנם ממשיך שם ודורש בשבח הזקנה והשיבה ואף משווה את שער השיבה של אברהם לראשו של הקב"ה כמתואר בספר דניאל: "אמר הקב"ה: דיו לעבד להיות כרבו, וכתוב עטרת תפארת שיבה (משלי טז) מי גרם לאברהם כל הכבוד הזה? כשהלך בדרך צדקות דכתיב ואברהם זקן. א"ל הקב"ה: דיו לעבד להיות כרבו ... כך אמר הקב"ה לאברהם: כסף וזהב הרי נתתי לך שנאמר (בראשית יג) ואברם כבד מאד במקנה וגו', אלא מה אתן לך עטרה שבראשי, שכשראה דניאל אמר ושער ראשיה כעמר נקא (דניאל ז)". ראה גם דברינו [ואברהם זקן בא בימים](#) בשבח הזקנה. אבל נראה שעדיין נכון לומר שלאחר מות שרה קפצה זקנה על אברהם. וסיפור [קטורה](#) עליו דרשנו בפעם אחרת הוא קושי מכיוון אחר.